

Charkovský proces 1943 a jeho ohlasy ve světě

Jan Beránek

Univerzita Karlova, Právnická fakulta

Kontaktní e-mail: honza.beranek@volny.cz

The Kharkov Trial 1943 and its World-Wide Repercussions

Abstract:

The submitted paper examines the so-called Kharkov trial, *i.e.*, the trial that took place before the military authorities of Soviet Union in December 1943 and which is often described as one of the first trials of Nazi war criminals. The causes of the trial, as well as its course and subsequent national and international responses to it are analyzed. The aim of the article is to present the information about the above-mentioned trial and to point out some procedural elements that could have served as inspiration for future trials of war criminals, but also to recall the terrible crimes committed in the Kharkov region at a time when Ukraine is facing another unjustified invasion and aggression.

Key words: Kharkov trial 1943; war crimes trials; international relations during World War II

Klíčová slova: Charkovský proces 1943; procesy s válečnými zločinci; mezinárodní vztahy během II. světové války

DOI: 10.14712/2464689X.2022.41

V roce 2023 si připomeneme výročí osmdesáti let od patrně prvního procesu s německými válečnými zločinci před soudním orgánem některého ze spojeneckých států. Proces, který se odehrál v prosinci 1943 v ukrajinském Charkově, představoval první realizaci závazku potrestat nacistické zločince soudní cestou obsaženého v Moskevské deklaraci z října 1943 a svým způsobem vydláždil cestu pro všechny další poválečné procesy s válečnými zločinci. Osy, včetně nejznámějšího procesu, který se odehrál před Mezinárodním vojenským soudním dvorem v Norimberku. Proces vedený proti třem Němcům a jednomu sovětskému kolaborantovi, který se v Charkově odehrál, pochopitelně vyvolal silnou reakci nejenom v Sovětském svazu, ale i v dalších státech zapojených do II. světové války. Celý proces i dnes mezi historiky vyvolává zájem a silné emoce kvůli některým nejasnostem a kon-

troverzím spojeným s vyšetřováním a průběhem hlavního líčení. O tom, že problematika procesů s pachateli válečných zločinů spáchaných na území napadeného státu bohužel není pouze historickou kategorií, ale naopak má velký význam i pro současnost a platné právo, svědčí události posledních měsíců. Neblahou shodou okolností se po zhruba osmdesáti letech Charkov znovu stává obětí agrese a útočné války a na Ukrajině jsou opět vyšetřovány válečné zločiny a jsou zahajována první řízení proti osobám z řad příslušníků cizí armády podezřelým z jejich spáchání. Z těchto důvodů má i v dnešní době smysl zkoumat a analyzovat proces, který se v roce 1943 v Charkově odehrál, stejně jako ohlas, který vzbudil po celém světě.

Situace před procesem

Nacistické síly začaly okupovat Charkov a charkovskou oblast několik měsíců po zahájení operace Barbarossa, na konci října 1941. Charkovská oblast, stejně jako některé jiné části východní Ukrajiny, nebyla nikdy formálně včleněna do Říšského komisariátu Ukrajina, ale po celou dobu nacistické okupace podléhala německé vojenské správě. V souladu s nacistickými plány a s jejich zvrácenou rasovou politikou měla i v okupované charkovské oblasti působit nacistická mobilní vyhlazovací komanda, tzv. Einsatzgruppen. Dle německých představ měla na většině území Ukrajiny operovat Einsatzgruppe C vedená Otto Raschem, přičemž v charkovské oblasti mělo působit nechvalně proslulé Sonderkommando 4a, respektive jeho předsunutý oddíl.¹ Výše zmíněné komando terorizovalo charkovskou oblast po celou dobu nacistické okupace a podílelo se na mnoha zločinech, jejichž oběťmi byli charkovští Židé, ale i další obyvatelé této oblasti. Nelze však přijmout narativ, dle kterého byli za zločiny spáchané ve východní Evropě, a tedy i v charkovské oblasti zodpovědní pouze a výlučně členové Einsatzgruppen. Naopak je třeba zdůraznit i podíl členů dalších nacistických paramilitárních organizací, ale i řadových německých vojáků a důstojníků na zločinech, které se v Charkově a jeho okolí odehrály.

Jeden z nejhorších masakrů civilního obyvatelstva v charkovské oblasti se odehrál několik týdnů po začátku okupace, v prosinci 1941. Ihned po zahájení okupace vydalo velení 6. armády Wehrmachtu rozkaz k povinné registraci všech obyvatel židovského původu a dalších pro nacisty nežádoucích osob, přičemž po této registraci měla násled-

---

¹ Sonderkommando 4a získalo nechvalnou proslulost i v rámci jednotlivých Einsatzgruppe pro svou brutalitu a neuvěřitelně vysoký počet obětí jeho řádění. Toto komando, které působilo zejména v kyjevské a charkovské oblasti mimo jiné zorganizovalo a na konci září 1941 provedlo masakr v Babím Jaru, během kterého bylo dle německých záznamů zavražděno 33 771 kyjevských židů a který je považován za jednu z největších masových vražd v dějinách a jeden z nejstrašlivějších nacistických zločinů. Velitel Sonderkommando 4a, Paul Blobel, byl později obžalován v americkém procesu proti představitelům Einsatzgruppen, odsouzen za válečné zločiny, zločiny proti lidskosti a členství ve zločinecké organizaci k trestu smrti a následně popraven. Viz: USA vs. Otto Ohlendorf et al. In: *Trials of War Criminals before the Nuernberg Military Tribunals, volume IV*. Washington DC: United States Government Printing Office, 1950, s. 176, 526–528, 588. Dostupné také na: https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/2011525364_NT_war-criminals_Vol-IV/2011525364_NT_war-criminals_Vol-IV.pdf. Zpráva o stavu operace ve Svazu sovětských socialistických republik č. 101 ze dne 2. října 1941. In: ARAD, Y. – KRAKOWSKI, S. – SPECTOR, S. (eds.). *The Einsatzgruppen Reports: Selections from the Dispatches of the Nazi Death Squads*. New York: Holocaust Library, 1989, s. 168. Dostupné také na: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/operational-situation-report-ussr-no-101>.

dovat internace těchto osob provedená SS a SD ve spolupráci s armádou.² Posledním krokem nacistického zločinného plánu pak byla masová vražda takto internovaných osob naplánovaná úřadem Vyššího velitele SS a policie pro okupované území a realizovaná členy Sonderkommanda 4a a policejního praporu 314, který měl doplňovat nedostatečné počty členů komanda.³ K samotné realizaci pak došlo v období od 15. prosince, kdy bylo v roklině známé jako Drobickij Jar usmrceno více než 16 000 osob.⁴ Výše uvedený případ ukazuje specifickou povahu nacistické kriminality, kdy velká část zločinů byla pečlivě naplánována a odpovědnost za jednotlivé kroky vedoucí ke spáchání zločinu nesly různé složky německé armády, správy a paramilitárních organizací.

Výše zmíněný masakr v roklí Drobickij Jar však nebyl jediným zločinem, kterého se nacisté v charkovské oblasti dopustili. Perzekuce a vraždy civilistů probíhaly po celou dobu okupace, přičemž nacisté v pozdějších měsících své nadvlády nad Charkovem začali využívat ke svým zločinům speciálně upravené dodávky, které sloužily jako mobilní plynové komory usmrcující oběti prostřednictvím oxidu uhelnatého.⁵ Konkrétní důkazy o nacistických zločinech získaly sovětské orgány již během prvního, dočasného osvobození Charkova v únoru 1943, kdy byly na znovu ovládnutém území objeveny některé masové hroby, přičemž po definitivním osvobození oblasti v srpnu 1943 začala vycházet najevo úplná pravda o nepředstavitelném rozsahu spáchaných zločinů.⁶ Příprava procesu, který se měl zabývat zločiny spáchanými v charkovské oblasti, byla zahájena neprodleně po osvobození s tím, že představitelé Sovětského svazu dávali jasně najevo, že zpřístupnění informací o rozsahu zločinů celému světu a potrestání alespoň některých odpovědných zločinců pro ně představuje prioritu.

Plánované soudní řízení výrazně ovlivnil dřívější proces, který se odehrál v červenci 1943 v osvobozeném Krasnodaru a v rámci kterého byla posuzována vina jedenácti sovětských kolaborantů s nacisty. Ačkoliv byla v rámci krasnodarského procesu posuzována vina kolaborantů, obžaloba v tomto řízení se soustředila zejména na prokázání zločinů německých okupačních sil a popsání úlohy jednotlivých složek nacistického státu. Obžaloba zdůrazňovala zejména využívání již zmíněných mobilních plynových komor při nacistických snahách o kompletní fyzickou likvidaci všech nepohodlných osob.⁷ Již

² Dieter Pohl ve své práci upozorňuje na to, že k tomuto zločinnému postupu nevedla německou armádu pouze rasová a náboženská nenávisť, ale i obava z nedostatku potravin pro německé síly a okupované obyvatelstvo v Charkově. Viz: POHL, D. The Murder of Ukraine's Jews under German Military Administration and in the Reich Commissariat Ukraine. In: BRANDON, R. – LOWER, W. (eds.). *The Shoah in Ukraine: History, Testimony, Memorialization*. Bloomington: Indiana University Press, 2008, s. 35–37.

³ Tamtéž, s. 37.

⁴ BOISSONEAULT, L. The WWII Massacres at Drobitsky Yar Were the Result of Years of Scapegoating Jews. *Smithsonian Magazine*, 2016, [online]. Dostupné na: <https://www.smithsonianmag.com/history/wwii-massacres-drobitsky-yar-were-result-years-scapegoating-jews-180961466/>. [cit. 22. 05. 2022].

⁵ Řízení ve věci zvěrstev spáchaných německými fašistickými okupanty v Charkově a charkovské oblasti zahájené dne 15. prosince 1943. In: *The People's Verdict: a Full Report of the Proceedings at the Krasnodar and Kharkov German Atrocity Trials*. Londýn: Hutchinson & Co., Ltd., 1944, s. 49–53. Dostupné také na: <https://archive.org/details/peoplesverdictfu00unse/page/50/mode/2up>.

⁶ BAZYLER, M. J. – TUERKHEIMER, F. M. *Forgotten Trials of the Holocaust*. New York: New York University Press, 2014, s. 21.

⁷ Řízení ve věci zvěrstev spáchaných německými fašistickými okupanty v Krasnodaru a krasnodarské oblasti zahájené dne 15. prosince 1943. In: *The People's Verdict: a Full Report of the Proceedings at the Krasnodar and Kharkov German Atrocity Trials*, s. 7–16.

během krasnodarského procesu se dala poměrně dobře sledovat snaha vojenské prokuratury o zasazení jednotlivých zločinů do širšího rámce a prokázání toho, že nešlo o náhodné incidenty a excesy, ale naopak o součást promyšleného a státem podporovaného plánu. Tento prvek pak byl přítomen i během následných poválečných procesů s nacisty a snaha o prokázání existence nacistického společného plánu se stala jedním ze symbolů, který poválečné procesy spojoval.⁸ Rozsudek vydaný po čtyři dny trvajícím řízení byl přísný, ale odpovídal povaze a rozsahu zločinů obžalovaných – osm obžalovaných bylo odsouzeno k trestu smrti oběšením a zbylí tři obžalovaní k trestu odnětí svobody na dobu 20 let vykonávaném mimo území krasnodarské oblasti.⁹ Krasnodarský proces obsahoval další prvek, který se promítl i v pozdějším charkovském procesu, ale i v dalších procesech, které byly během II. světové války i po ní vedeny před sovětskými vojenskými soudními orgány. Představitelé sovětského svazu poměrně pozorně dbali na to, aby krasnodarský proces obsahoval i jistou symbolickou stránku a aby jasně vyslal signál sovětským občanům, ale i celému světu, jaký osud čeká nacistické válečné zločince a jejich pomahače. Výkon trestů smrti tak proběhl veřejně, a to přímo na hlavním krasnodarském náměstí před zraky více než 30 000 osob, přičemž záběry z procesu a následně popravy osmi odsouzených byly promítány v kinech na území celého Sovětského svazu.¹⁰

Charkovský proces a jeho podobu neovlivnily pouze události v Sovětském svazu, ale i vývoj na mezinárodní scéně. Již v roce 1941 se exilové vlády Polska a Československa pokoušely iniciovat vydání dokumentu, jehož obsahem mělo být odsouzení nacistických zločinů na území okupovaných států a závazek exilových představitelů těchto států nepolevit ve snahách pohnat pachatele těchto zločinů k spravedlnosti.¹¹ Tato snaha zákonitě narážela na různé překážky a problémy, nicméně i přes tyto komplikace vedla k vydání společného prohlášení exilových vlád Československa, Polska, Francie, Belgie, Řecka, Nizozemska, Lucemburska, Norska a Jugoslávie, které bylo podepsáno 13. ledna 1942 v londýnském paláci svatého Jakuba, a proto bývá označováno jako takzvaná Svatojakubská deklarace.¹² Deklarace mimo jiné stanovovala, že její signatáři mají zájem potrestat

⁸ Tato snaha sovětské prokuratury o zasazení jednotlivých zločinů do širšího rámce se může na první pohled jevit jako zvláštní s ohledem na to, že právě sovětské představitelé spolu s Francouzi během jednání o podobě skutkových podstat, jejichž naplnění měl Mezinárodní vojenský soudní dvůr postihovat, neaktivněji vystupovali proti začlenění samostatné skutkové podstaty postihující účast na společném plánu a spiknutí, avšak je třeba si uvědomit, že obě tyto delegace nepopíraly, že nacistické spiknutí a společný plán existovaly, ale pouze odmítaly vytvoření nové skutkové podstaty, která v jejich právní kultuře neměla žádnou tradici. Viz: Záznamy o jednání v rámci Londýnské mezinárodní konference o vojenských procesech ze dnů 16., 19. a 25. července 1945. In: JACKSON, R. H. *Zpráva Roberta H. Jacksona, zástupce Spojených států na Mezinárodní konferenci o vojenských procesech*. Washington D.C.: U. S. Government Printing Office, 1949, s. 253–255, 295–309, 376–389. Dostupné také na: <https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/jackson-rpt-military-trials/jackson-rpt-military-trials.pdf>.

⁹ Řízení ve věci zvrstev spáchaných německými fašistickými okupanty v Krasnodaru a krasnodarské oblasti zahájené dne 15. prosince 1943. In: *The People's Verdict: a Full Report of the Proceedings at the Krasnodar and Kharkov German Atrocity Trials*, s. 44.

¹⁰ WEINER, A. *Making Sense of War: The Second World War and the Fate of the Bolshevik Revolution*. Princeton: Princeton University Press, 2001, s. 176.

¹¹ KUKLÍK, J. *Mýty a realita takzvaných „Benešových dekretů“: Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha: Linde, 2002, s. 196–197.

¹² THE INTER-ALLIED INFORMATION COMMITTEE. *Potrestání válečných zločinů: Spojenecká deklarace podepsaná v paláci sv. Jakuba v Londýně dne 13. ledna 1942 a související dokumenty*. Londýn: His

pachatele nacistických zločinů prostřednictvím organizované justice, přičemž k naplnění tohoto cíle, zajištění důkazů, zadržení podezřelých osob a dohledu nad výkonem trestů mají jednotlivé státy spolupracovat v duchu mezinárodní solidarity.¹³ Deklaraci podepsali sice pouze představitelé exilových vlád okupovaných států, avšak konference ve Svatojakubském paláci se jako pozorovatelé účastnili i zástupci Spojených států, Velké Británie a Sovětského svazu, tedy hlavních sil protihitlerovské koalice. Tyto tři státy tedy sice nebyly signatáři Svatojakubské deklarace, avšak daly během i po jednání jasně najevo, že text deklarace schvalují a ztotožňují se s ním.¹⁴ Ostatně v rámci konference ve Svatojakubském paláci byly citovány i dokumenty vydané britskými, americkými a sovětskými orgány, které odsuzovaly nacistické zločiny a slibovaly potrestání jejich pachatelů. V případě zločinů, které se odehrály na území Sovětského svazu, bylo na konferenci odkazováno na nótu, kterou 6. ledna 1942 zaslal lidový komisař zahraničních věcí Vjačeslav Michajlovič Molotov všem vládám, se kterými Sovětský svaz udržoval diplomatické styky, a ve které poměrně podrobně popisoval jednotlivé zločiny, kterých se měl německý agresor dopustit na občanech a vojácích Sovětského svazu, a upozorňoval na to, že orgány Sovětského svazu pečlivě zaznamenávají a mapují všechny tyto zločiny tak, aby byly známy celému světu a aby bylo možné jejich pachatele potrestat.¹⁵

Na Svatojakubskou deklaraci navázala různá další prohlášení, ve kterých jednotlivé státy opět akcentovaly nutnost potrestat nacistické válečné zločince. Za tímto účelem byla 20. října 1943 zřízena již dříve plánovaná Komise Spojených národů pro válečné zločiny (původně nazývaná jako Komise Spojených národů pro vyšetřování válečných zločinů) složená ze 16 zástupců jednotlivých států postižených nacistickou zločinností, včetně Československa zastoupeného generálem justiční služby Bohuslavem Ečerem.¹⁶ V této komisi však naopak nebyl zastoupen Sovětský svaz, který zřídil vlastní Ruskou mimořádnou státní komisi, která měla sledovat stejné cíle.¹⁷

Pro charkovský proces však měl klíčový význam jiný právní dokument – Deklarace o zvěrstvech přijatá během konference v Moskvě 31. října 1943, známá také jako Moskevská deklarace. V této deklaraci vrcholní představitelé Spojených států, Velké Británie a Sovětského svazu dali jasně najevo, že poválečné potrestání pachatelů je pro tyto státy prioritou a základní podmínkou pro jakékoliv budoucí příměří s Německem. Stanoveno bylo mimo jiné následující: „V době, kdy bude nabídnuto příměří jakékoliv vládě, která bude zrovna u moci v Německu, budou všichni němečtí důstojníci, další osoby, jakož i členové nacistické strany, kteří jsou zodpovědní za výše popsaná zvěrstva, masakry a popravy nebo se jich dobrovolně zúčastnili, vydáni zpět do zemí, ve kterých se svých zavrženíhodných skutků dopustili, za účelem soudního řízení a následného potrestání v souladu se zákony těchto osvobozených zemí a s činností svobodných vlád, které tam povstanou.

Majesty's Stationery Office, 1942, s. 3–4. Dostupné také na: <https://nla.gov.au/nla.obj-648522001/view?partId=nla.obj-648522082#page/n0/mode/1up>.

¹³ THE INTER-ALLIED INFORMATION COMMITTEE, *op. cit.*, s. 3–4.

¹⁴ TUSA, A. – TUSA, J. *The Nuremberg Trial*. New York: Skyhorse Publishing, 2010, s. 18.

¹⁵ *The Molotov Notes on German Atrocities*. Londýn: His Majesty's Stationery Office, 1942, s. 2–3.

¹⁶ BATHURST, M. E. The United Nations War Crimes Commission. *The American Journal of International Law*, 1945, vol. 39, č. 3, s. 567–568.

¹⁷ Dle dobových analýz měly tyto komise sledovat stejné cíle a neměly mezi nimi býti nepřekonatelné rozdíly s tím, že minimálně v prvních letech jejich existence byla úzká spolupráce mezi nimi považována za žádoucí z hlediska všech zúčastněných států. Viz: BATHURST, *op. cit.*, s. 570.

Budou sestaveny co nejpodrobnější seznamy ze všech těchto zemí, se zvláštním zřetelem k napadeným částem Československa, k Polsku, Jugoslávii, Řecku včetně Kréty a dalších ostrovů, Norsku, Dánsku, Nizozemí, Belgii, Lucembursku, Francii a Itálii.

Tak Němci, kteří se zúčastnili zastřelení polských důstojníků nebo poprav francouzských, nizozemských, belgických nebo norských rukojmí nebo krétských rolníků nebo kteří se podíleli na masakrech, které dopadly na polský lid nebo proběhly na územích Sovětského svazu, která jsou nyní čištěna od nepřítele, budou vědět, že budou přivedeni zpět na místa svých zločinů a tam budou souzeni lidmi, kterým ublížili.¹⁸

Rozdíl mezi pojetím a přístupem jednotlivých signatářů k Moskevské deklaraci byl poměrně značný. Zatímco Američané a Britové považovali text deklarace spíše za abstraktní závazek do budoucnosti, který měl vytyčovat některé základní body poválečné justice a politiky, představitelé Sovětského svazu pojali deklaraci jako mezinárodní zmocnění k bezprostřednímu zahájení procesů s osobami podezřelými ze spáchání válečných zločinů, a to ještě během bojů II. světové války. 15. prosince 1943, tedy přesně dva roky od hlavního masakru v roklině Drobickij Jar a pouhý měsíc a půl od podepsání Moskevské deklarace, bylo zahájeno hlavní líčení proti čtyřem osobám podezřelým ze spáchání válečných zločinů v charkovské oblasti, přičemž sovětské orgány se již při zahájení procesu odvolávaly na závazky obsažené právě v Moskevské deklaraci.

Proces a aplikované právo

Pokud byly v předchozím textu naznačeny určité podobnosti mezi dřívějším krasnodarským procesem a procesem charkovským spočívající především v obdobných skutkových okolnostech, je třeba rovněž upozornit na některé klíčové odlišnosti mezi oběma procesy. Patrně nejvýraznějším rozdílem byly odlišné hmotněprávní i procesněprávní předpisy, které byly v obou procesech aplikovány. Zatímco krasnodarský proces byl veden na základě kontrarevolučního článku 58 trestního zákona RSFSR v hmotněprávní rovině a dle trestního řádu RSFSR v rovině procesněprávní, tak v charkovském procesu byla využívána hmotněprávní úprava obsažená v nařízení prezidia Nejvyššího sovětu Sovětského svazu č. 39, o potrestání německých fašistických zločinců odpovědných za vraždy a mučení sovětského civilního obyvatelstva a válečných zajatců z řad Rudé armády, vyzvědačů, sovětských kolaborantů a jejich pomahačů ze dne 19. dubna 1943, a z hlediska procesního práva byl subsidiárně využíván obecný trestní řád Ukrajinské sovětské socialistické republiky v novelizovaném znění z roku 1927 a nikoliv speciální procesní předpis.¹⁹

Aplikace nařízení č. 39 v charkovském procesu se jeví jako vhodnější, vzhledem k tomu, že alespoň šlo o právní předpis vydaný v souvislosti s událostmi II. světové války a nacistickými zločiny, a nikoliv o velmi abstraktně a nekonkrétně pojatý článek obecného trestního zákona, který umožňoval postihovat prakticky libovolnou činnost, která se jevila

¹⁸ Moskevská deklarace o zvěrstvech ze dne 31. října 1943. [online]. Dostupné na: <https://avalon.law.yale.edu/wwii/moscow.asp>. [cit. 30. 05. 2022].

¹⁹ I v krasnodarském procesu sice bylo nařízení č. 39 zmiňováno, avšak spíše jako inspirační zdroj, v jehož duchu bylo rozhodováno, a nikoliv jako hlavní hmotněprávní pramen. Viz: Řízení ve věci zvěrstev spáchaných německými fašistickými okupanty v Krasnodaru a krasnodarské oblasti zahájené dne 15. prosince 1943 a Řízení ve věci zvěrstev spáchaných německými fašistickými okupanty v Charkově a charkovské oblasti zahájené dne 15. prosince 1943. In: *The People's Verdict: a Full Report of the Proceedings at the Krasnodar and Kharkov German Atrocity Trials*, s. 44, 123–124.

jako kontrarevoluční a protisovětská.²⁰ Na druhou stranu i aplikace nařízení č. 39 měla svá úskalí, jelikož tento předpis byl i na poměry jiných předpisů postihujících válečné zločiny extrémně stručný a omezoval se pouze na pět velmi strohých článků, ve kterých bylo stanoveno, že cizí státní příslušníci fašistického smýšlení, špioni a domácí kolaboranti odpovídají za vraždy a mučení civilistů a válečných zajatců se mají trestat oběšením a sovětská občané, kteří by těmto osobám napomáhali, pak trestem 15 až 20 let odnětí svobody spojeným s nucenými pracemi a nuceným exilem, a to, že projednávání těchto procesů má být svěřeno armádě, přičemž verdikt má být potvrzován velitelem daného armádního oddílu a trest má být vykonán neprodleně a v případě trestu smrti veřejně s tím, že těla odsouzených mají být pro výstrahu ponechána několik dní na veřejném prostranství.²¹ Dané nařízení sice na první pohled působí poměrně stroze a tvrdě, je však třeba mít na paměti, že vznikalo již během II. světové války, v průběhu bojů, a v době, kdy na osvobozených sovětských územích vycházely najevo strašlivé nacistické zločiny a jejich těžko představitelný rozsah.²²

Obecnost nařízení č. 39 do jisté míry předurčila charakter procesu v Charkově, jelikož sovětské vojenské prokuratuře v zásadě stačilo konstatovat, že jednání obžalovaných je v působnosti tohoto nařízení, jelikož obžalovaní byli německými fašisty,²³ respektive v jednom případě domácím kolaborantem, a následně propojit jednotlivé obžalované se zločiny spáchanými na civilním obyvatelstvu a válečných zajatcích. Tento postup, který byl z hlediska aplikace práva hmotného a prokazování naplnění skutkové podstaty poměrně jednoduchý, pak vedl k poměrně rychlému průběhu řízení, přičemž výše uvedené platilo i pro následné, poválečné procesy vedené dle nařízení č. 39, což do značné míry určilo celkový charakter sovětského procesního programu.

V samotném procesu byly obžalovány celkem čtyři osoby, přičemž do značné míry šlo o výběr symbolický, jelikož každý z obžalovaných byl představitelem jiné části nacistické okupační moci. Reinhard Retzlaff byl důstojníkem tajné polní policie Wehrmachtu GFP, Wilhelm Langheld sloužil jako důstojník vojenské kontrarozvědky v rámci III. oddělení Abwehru, Hans Ritz byl členem SS a sloužil jako zástupce velitele Sonderkommanda SD působícího v oblasti a čtveřici obžalovaných doplňoval sovětský kolaborant Michail Petrovič Bulanov, který sloužil jako šofér ve výše zmíněném Sonderkommandu SD.²⁴ Obžaloba nejprve vyličila zločiny v charkovské oblasti v obecné rovině se zvláštním důrazem

²⁰ Článek 58 trestního zákona RSFSR ze dne 3. května 1926. [online]. Dostupné na: https://ru.wikisource.org/wiki/Уголовный_кодекс РСФСР_1926_года/Редакция_05.03.1926. [cit. 01. 06. 2022].

²¹ Nařízení prezidia Nejvyššího sovětu Sovětského svazu č. 39, o potrestání německých fašistických zločinců odpovídajících za vraždy a mučení sovětského civilního obyvatelstva a válečných zajatců z řad Rudé armády, vyzvědačů, sovětských kolaborantů a jejich pomahačů ze dne 19. dubna 1943. [online]. Dostupné na: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4421.htm. [cit. 30. 05. 2022].

²² Někteří badatelé upozorňují i na to, že poměrně extrémní znění nařízení č. 39 mohlo být ovlivněno i událostmi spojenými s německým nálezem masových hrobů v Katyňském lese a oficiálně vznesenými dotazy polské exilové vlády směrem k vládě sovětské, která zareagovala zpřetrháním vazeb s exilovou vládou Polska, popřením všech obvinění a vydáním předmětného nařízení postihujícího fašistické zločince. Viz: MÜLLER, R.-D. – UEBERSCHÄR, G. R. *Hitler's War in the East, 1941–1945: A Critical Assessment*. New York: Berghahn Books, 2014, s. 249.

²³ V sovětských dokumentech bylo i pro německé válečné zločince spjaté s NSDAP obvykle používáno označení fašista, a nikoliv nacistu.

²⁴ Řízení ve věci zvrstev spáchaných německými fašistickými okupanty v Charkově a charkovské oblasti zahájené dne 15. prosince 1943. In: *The People's Verdict: a Full Report of the Proceedings at the Krasnodar and Kharkov German Atrocity Trials*, s. 45.

na využívání mobilních plynových komor umístěných v nákladních automobilech a na vraždy, jejichž oběťmi byli děti, ženy a bezbranní pacienti charkovské nemocnice, přičemž tyto zločiny byly zasazeny do širšího rámce a byli určeni jejich hlavní strůjci, mezi které patřili velitelé v charkovské oblasti působících divizí SS, GFP a Sonderkommando SD.²⁵ V protikladu k některým pozdějším sovětským procesům obžaloba v některých případech poměrně jasně stanovovala konkrétní zločiny, kterých se měli jednotliví obžalovaní dopustit, i s uvedením data a místa zločinu, avšak zároveň i v tomto procesu byla přítomna obecná obvinění, která konkrétní skutkové okolnosti neobsahovala.²⁶ Všichni obžalovaní během vyšetřovací fáze před zahájením hlavního líčení uvedli, že se cítí být vinní ve smyslu obžaloby.²⁷ Tato skutečnost, která byla typická i pro pozdější sovětské procesy s nacistickými zločinci sama o sobě může působit podezřele a vyvolávat domněnku vynuceného přiznání, avšak v případě charkovského procesu je nutné zmínit i to, že vyšetřovací fáze, která tomuto řízení předcházela, byla skutečně důkladná a vojenská prokuratura měla k dispozici ohromné množství přesvědčivých důkazů o zločinech, včetně poznatků získaných exhumací a následnou pitvou usmrčených osob. Je tedy možné uvažovat i o tom, že obžalovaní učinili svá přiznání pod tíhou těchto nesporných důkazů, a nikoliv v důsledku fyzického a psychického nátlaku, či dokonce mučení ze strany vyšetřovatelů.

I přes počáteční doznání všech obžalovaných proběhlo hlavní líčení v nezkrácené podobě a byly předloženy důkazy o jednotlivých zločinech a došlo i na výpovědi obžalovaných, kteří detailně popisovali jednotlivé zločiny, na kterých se podíleli. Obžalovaní ani jejich obhájci svou vinu nepopírali, avšak argumentovali pro tento typ procesů klasicky tím, že pouze v tísní plnili rozkazy svých nadřízených, a zároveň tvrdili i to, že byli ovlivněni či dokonce indoktrinováni nacistickou propagandou, které byli po léta vystaveni, a v některých případech poukazovali i na svůj nízký věk.²⁸ I projev obžalovaných vykazoval některé prvky typické pro sovětské procesy s válečnými zločinci. Opakované odsuzování vlastního německého národa, a naopak nekriticky pochvalná vyjádření na adresu Sovětského svazu a jeho justice se jeví přinejmenším podezřelé, avšak i zde by bylo možné namítat, že šlo o pouhou procesní strategii obžalovaných, a nikoliv o projev nepřijatelného zpracování vyslýchaných ve vyšetřovací fázi.

Rozsudek byl vynesen po třech dnech, 18. prosince 1943. Všichni čtyři obžalovaní byli shledáni vinnými a odsouzeni k trestu smrti, který měl být v souladu s nařízením č. 39 vykonán veřejně 19. prosince na hlavním charkovském náměstí.²⁹ V odůvodnění rozsudku sice bylo konstatováno, že obžalovaní skutečně jednali na příkaz nadřízeného, avšak v souladu s dřívější (ale i pozdější) judikaturou tribunálů zabývajících se válečnými zločiny nebyla tato obhajoba uznána, a to ani jako polehčující okolnost.³⁰

Je třeba zmínit, že na rozdíl od jiných sovětských procesů s válečnými zločinci bylo hlavní líčení v charkovském procesu veřejné. Dle zahraničních pozorovatelů působily výpovědi obžalovaných o zločinech v rámci možností věrohodně a o vině obžalovaných se nedalo příliš pochybovat, avšak některé aspekty procesu dle těchto zahraničních kores-

²⁵ Tamtéž, s. 49–59.

²⁶ Tamtéž, s. 59–61.

²⁷ Tamtéž, s. 61.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Tamtéž, s. 124.

³⁰ Tamtéž, s. 121–122.

ponentů (ale i dnešních badatelů) až nepříjemně připomínaly Stalinské politické procesy z let 1936–1938.³¹

Při procházení záznamů z procesu na první pohled zaujme skutečnost, že sovětské trestní orgány se poměrně důsledně vyhýbaly identifikaci obětí jako Židů, ačkoliv, jak již bylo uvedeno výše, tvořila židovská menšina značnou část celkového počtu obětí nacistického řádění v charkovské oblasti, přičemž všechny oběti byly označovány obecně jako mírumilovní občané Sovětského svazu a váleční zajatci. Tento přístup nelze vnímat jako pouhé opomenutí ze strany sovětských orgánů, jelikož vojenská prokuratura v souvislosti se zločiny aktivně zkreslovala nacistickou motivaci tak, aby během řízení nebyl ani implicitně naznačen nacistický plán holocaustu a všechny události v Charkově byly interpretovány pouze ve světle nacistické nenávistné kampaně namířené proti Slovanům.³² Někteří autoři upozorňují na to, že sovětské orgány zaujaly tuto pozici nejen kvůli nabízejícímu se antisemitismu, ale i kvůli tomu, že si nepřály akcentovat otázku různorodosti národního složení obyvatel Sovětského svazu a poukazovat na to, že některé z těchto národů byly pronásledovány více než národy jiné.³³

Hodnotit charkovský proces jako celek je poměrně obtížné. V první řadě je třeba zdůraznit, že obžalovaní v tomto procesu byli skutečně a prokazatelně vinní strašlivými zločiny a byli odsouzeni na základě činů, kterých se opravdu dopustili, a nikoliv na základě obecných a abstraktních obvinění. Stejně tak však nelze zpochybňovat, že proces byl postaven tak, aby hlavně zaujal a oslovil jak domácí, tak zahraniční pozorovatele, díky čemuž v něm byla přítomna i jistá teatrálnost. Výše uvedené tvrzení však samo o sobě neznamená, že proces musel být nutně nespravedlivý a tendenčně vedený. Tento závěr nelze jednoznačně učinit ani na základě úplného doznání všech obžalovaných, které lze rovněž interpretovat různými způsoby. Formální stránka procesu v zásadě odpovídala tehdejšímu standardu, přičemž práva obžalovaných a jejich celkové procesní postavení bylo na vyšší úrovni než během pozdějších sovětských poválečných procesů. Pro celkové zhodnocení procesu by bylo nutné znát to, jakým způsobem probíhala vyšetřovací fáze, zejména pak, jakým způsobem byly vedeny výsledky podezřelých a později obžalovaných osob a zda přiznání těchto osob nebyla získána násilím či nějakým jiným nepřijatelným způsobem. Informace o průběhu výsledků ve vyšetřovací fázi však z pochopitelných důvodů nebyly nikdy zveřejněny a nic nenasvědčuje tomu, že by v blízké budoucnosti být zveřejněny měly. Bez těchto informací tak nezbyvá než konstatovat, že charkovský proces byl pozoruhodným soudním řízením, které mělo své kladné i stinné stránky a které do značné míry ovlivnilo podobu všech následných poválečných procesů s nacistickými zločinci.

Reakce na proces

Sovětský svaz měl, jak již bylo naznačeno výše, enormní zájem využít charkovský proces pro své válečné zájmy a zároveň mu dodat mezinárodní publicitu. Kromě výše zmíněné veřejnosti řízení a přizvání zahraničních pozorovatelů, vydal Sovětský svaz na vlastní

³¹ BAZYLER – TUEKHEIMER, *op. cit.*, s. 37–40.

³² EXELER, F. Nazi Atrocities, International Criminal Law, and Soviet War Crimes Trials: The Soviet Union and the Global Moment of Post-Second World War Justice. In: TALLGREN, I. – SKOUTERIS, T. (eds.). *The New Histories of International Criminal Law: Retrials*. Oxford: Oxford University Press, 2019, s. 200–201.

³³ BAZYLER – TUEKHEIMER, *op. cit.*, s. 37.

náklady publikaci, která obsahovala přepis obžaloby a rozsudku a stenografické záznamy částí hlavního líčení.³⁴ Dalším nástrojem, který měl přispět k rozšíření povědomí o procesu v Sovětském svazu i ve světě, byl dokumentární snímek *Soud probíhá (Sud Idyot)*, který kombinoval záběry natočené během odkrývání masových hrobů na území osvobozené charkovské oblasti, záběry získané během procesu při výsleších obžalovaných a čtení obžaloby a rozsudku při hlavním líčení a záběry zachycující veřejnou popravu odsouzených na charkovském náměstí a doplňoval je komentářem vypravěče, který odsuzoval nacistické zločiny a volal po nejprísrnějším potrestání jejich pachatelů.³⁵ Podobně jako v případě publikace o procesu, byl i film upraven pro zahraniční publikum – snímek byl doplněn titulky v mnoha světových jazycích a rovněž projevy vypravěče byly do těchto jazyků předabovány.³⁶ Dle představ Sovětů měl být film promítán jak v kinech v Sovětském svazu, k čemuž došlo již v lednu 1944, jak vyplývá ze zprávy amerického velvyslance v Sovětském svazu Williama Averella Harrimana,³⁷ tak i v kinosálech v jiných státech, což však narazilo na určité obtíže.³⁸ Z výše uvedeného je poměrně jasně vidět, že Sovětský svaz učinil maximum pro to, aby procesu zajistil co největší mediální pokrytí a aby vlastnímu obyvatelstvu i celému světu ukázal smysl takových procesů a zároveň demonstroval vysokou úroveň a rozvinutost sovětského trestního práva. Proces skutečně již během II. světové války získal celosvětovou proslulost a sovětské obyvatelstvo přijalo zprávy o něm s nadšením, což vedlo k posílení morálky. Z vnitrostátního hlediska tedy sovětské orgány dosáhly svých cílů, nicméně mezinárodní reakce již tak jednoznačná nebyla.

Americké velvyslanectví v Moskvě hodnotilo proces poměrně pozitivně. Velvyslanec W. A. Harriman a američtí korespondenti, kteří se procesu přímo účastnili, byli toho názoru, že i přes určitou přehnanou pompéznost a teatrálnost vedly sovětské orgány proces pečlivě a přesvědčivě, přičemž i z chování odsouzených po vynesení rozsudku a před popravou nelze vyvozovat, že by obžalovaní byli ovlivněni klamným příslibem nižšího trestu v případě spolupráce s vyšetřovateli a vojenskými prokurátory.³⁹ W. A. Harriman vyzdvihl, že se Sovětům podařilo obrátit pozornost celého světa ke zločinům spáchaným

³⁴ Původně ruskojazyčná publikace byla již během II. světové války přeložena jak do němčiny (*Gerichtsprozess über die bestialitäten der faschistischen deutschen Okkupanten in Stadt und Gebiet Charkow während ihrer vorübergehenden Besetzung*, Verlag für Fremdsprachige Literatur, 1944), tak do angličtiny (anglická publikace nepojednávala pouze o charkovském procesu, ale i o krasnodarském procesu a byla vydána pod souhrnným názvem *The People's Verdict* /viz výše/). Viz: EXELER, *op. cit.*, s. 202.

³⁵ Ke srovnání: *Sud Idyot*, 1943. Režie KOPALIN, I. Dostupné také na: <https://www.youtube.com/watch?v=04GpBIE8M7c>.

³⁶ Ke srovnání například španělská verze snímku publikovaná pod názvem *Krok vstříc spravedlnosti! (Paso a la Justicia!)*. Viz: *Paso a la Justicia!*, 1943. Režie KOPALIN, I. Dostupné také na: <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn639214>.

³⁷ Dokument 1092 – Telegram od velvyslance Spojených států amerických v Sovětském svazu ministrovi zahraničních věcí ze dne 22. ledna 1944. In: PERKINS, R. E. a kol. (eds.). *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1944, Europe, Volume IV*. Washington D.C.: United States Government Printing Office, 1966, s. 1203–1204. Dostupné také na: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1944v04/d1092>.

³⁸ Například ve Spojených státech nebyl snímek zpřístupněn veřejnosti kvůli explicitnímu zobrazení nacistických zvěrstev, ale i kvůli zdlouhavým popravám odsouzených a některým výrazům, které ve filmu zazněly. Viz: EXELER, *op. cit.*, s. 202.

³⁹ Dokument 703 – Telegram od velvyslance Spojených států amerických v Sovětském svazu ministrovi zahraničních věcí ze dne 24. prosince 1943. In: PERKINS, R. E. a kol. (eds.). *Foreign Relations of the United States: Diplomatic Papers, 1943, Europe, Volume III*. Washington D.C.: United States Government Printing Office, 1963, s. 851–852. Dostupné také na: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v03/d703>.

ve východní Evropě, které byly do té doby spíše přehlíženy, i to, že vojenská prokuratura jasně ukázala, že hlavní odpovědnost za tyto zločiny leží především na německé vládě a vrchním velení.⁴⁰ Na vlastním území Spojených států a ve Velké Británii byl však proces přijat spíše zdrženlivě a s určitou obezřetností. Zpochybňovány však nebyly konkrétní aspekty procesu, ale spíše proces jako takový, respektive jeho načasování. Rychlost, se kterou Sovětský svaz proces připravil a zahájil, jakož i vehemence, s jakou ho spojoval s Moskevskou deklarací, jeho západní spojení poměrně zaskočila. Britská a americká politická reprezentace se najednou ocitla před poměrně zásadním problémem, totiž jaké stanovisko k charkovskému procesu by měly obě země zaujmout. Jeden názorový proud prosazoval, aby se západní mocnosti k procesu jasně přihlásily a deklarovaly, že nepřátelský vojenský a paravojenský personál musí být postaven před soud pro jím spáchané zločiny.⁴¹ Další politici a diplomaté však varovali před takovouto eskalací z obavy před možnou německou odvetou na zajatých Britech a Američanech.⁴²

Tyto obavy pak přizívalo samo nacistické Německo, které reagovalo na charkovský proces a následný výkon rozsudku takřka okamžitě. Prostřednictvím rádiového vysílání v okupované Francii oznámilo Říšské ministerstvo zahraničních věcí, že na základě charkovského procesu se nacistické Německo cítí být oprávněno postavit před vlastní soud britské a americké zajatce, kteří se podíleli na bombardování německých měst, což německá strana považovala za válečný zločin, zejména s přihlédnutím k tomu, že dle propagandistického narativu měly britské a americké bombardéry útočit na civilní objekty zakázanými fosforovými bombami.⁴³ Tuto reakci nacistického Německa lze celkem jednoznačně vnímat jako snahu rozeštvát Spojené státy, Velkou Británii a Sovětský svaz. Tento pokus lze vnímat jako zvláště cynický zejména s přihlédnutím k tomu, že zajatí američtí a britští letci byli, jak vyšlo po válce jednoznačně najevo, bez ohledu na charkovský proces a jeho případné schvalování či neschvalování Spojenými státy a Velkou Británií stejně podrobování mimořádně krutému zacházení ze strany nacistů, které se přičilo ženevskému právu, přičemž v některých případech nacistické orgány svévolně umožnily lynčování takovýcho zajatců ze strany civilního obyvatelstva.⁴⁴

Díky německé hrozbě se však představitelé Velké Británie a Spojených států ocitli v ošemetné diplomatické situaci. Na jedné straně si nemohli být jisti tím, zda jsou němec-

⁴⁰ Dokument 702 – Telegram od velvyslance Spojených států amerických v Sovětském svazu ministrovi zahraničních věcí ze dne 23. prosince 1943. In: PERKINS, *op. cit.*, 1963, s. 850–851. Dostupné také na: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v03/d702>.

⁴¹ Dokument 701 – Telegram od ministra zahraničních věcí USA velvyslanci Spojených států amerických ve Velké Británii ze dne 23. prosince 1943. In: PERKINS, *op. cit.*, 1963, s. 849–850. Dostupné také na: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v03/d701>.

⁴² KOCHAVI, A. J. The Moscow Declaration, the Kharkov Trial, and the Question of a Policy on Major War Criminals in the Second World War. *History*, 1991, vol. 76, č. 248, s. 407.

⁴³ AUTOR NEZNÁMÝ. Reprisal against Allied Pilots. *The Sydney Morning Herald*, 25. 12. 1943, s. 7. Dostupné také na: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/article/17872630>.

⁴⁴ Ke srovnání například: *Záznam řízení ve věci Velká Británie vs. Erich Heyer et al. ze dne 18. prosince 1945*. 1949. Dostupné také na: https://archive.org/details/EssenLynchingTrial/ICWC1470Heyeretal01_06/. *Záznam řízení ve věci Velká Británie vs. Max Wielen et al. ze dnů 17. července až 3. září 1947*. In: KOMISE SPOJENÝCH NÁRODŮ PRO VYŠETŘOVÁNÍ VÁLEČNÝCH ZLOČINŮ. *Law Reports of Trials of War Criminals, volume XI*. Londýn: His Majesty's Stationery Office, 1949, s. 31–52. Dostupné také na: https://tile.loc.gov/storage-services/service/ll/llmlp/Law-Reports_Vol-11/Law-Reports_Vol-11.pdf.

ké výhrůžky pouze trikem, jak narušit křehké partnerství se Sovětským svazem, na druhé straně museli čelit domácímu tlaku požadujícímu zajištění bezpečnosti zajatců a zároveň se od charkovského procesu nemohli zcela distancovat, aniž by ohrozili vztahy se SSSR a zároveň zcela devalvovali několik měsíců starou Moskevskou deklaraci. Reakce Velké Británie a Spojených států tak ve výsledku byla značně rozporná a vedena snahou co nejméně projevit jasný názor. Pro ilustraci lze uvést, že americké Ministerstvo zahraničních věcí ve spolupráci s britskými kolegy postupovalo tak, že v rozmezí několika dnů jednak nařídilo, aby jakékoliv informace o procesu a záběry z něj byly publikovány nejlépe bez vlastního komentáře, případně s komentářem přísně věcným, a nikoliv hodnotovým, zároveň však pro sovětskou agenturu TASS dementovalo informace obsažené v americkém tisku o tom, že vlády Velké Británie a USA vyzývají Sovětský svaz, aby se zdržel všech procesů s válečnými zločinci do doby, než bude uzavřeno příměří, a v neposlední řadě neformální cestou prostřednictvím švýcarských prostředníků ujistilo německou vládu, že Američané na rozdíl od Sovětů nehodlají během trvání bojů podnikat žádné kroky proti německým válečným zajatcům.⁴⁵ Jak plyne z telegramu zaslaného 31. prosince 1943 americkému velvyslanci ve Velké Británii, politika zvolená Ministerstvem zahraničních věcí se nakonec omezila na to, aby byl charkovský proces oficiálně komentován co nejméně a aby se jednotliví diplomaté vyvarovali posuzování toho, zda proces byl, či nebyl veden v mezích stanovených Moskevskou deklarací.⁴⁶

Z výše uvedeného plyne, že ohlas procesu ve Velké Británii a ve Spojených státech nebyl zdaleka takový, jak by si představitelé Sovětského svazu přáli. Nicméně reakci na proces nelze omezovat pouze na dva výše zmíněné státy, jelikož řízení upoutalo pozornost takřka celého světa. Proces zaujal mimo jiné i již zmiňovaného generála justiční služby B. Ečera, který již v roce 1944 napsal krátkou, anglicky psanou stať nazvanou *The Lessons of the Kharkov Trial*, přičemž tématu charkovského procesu se později věnoval i v dalších svých dílech. B. Ečer považoval charkovský proces za významný zdroj inspirace pro poválečné procesy, přičemž za největší přínosy považoval propojení národního a mezinárodního práva v otázce postihování nacistických zločinů, snahu o propojení jednotlivých konkrétních zločinů s obecnou politikou a jednáním německé vlády a vrchního vojenského velení, ale i rychlost, se kterou řízení realizovalo závazky obsažené v Moskevské deklaraci, což dával do protikladu k liknavosti a zdlouhavosti, která podle něj odsoudila procesy po I. světové válce k neúspěchu.⁴⁷ Ečerovo obdivné vnímání charkovského procesu pomohlo k šíření jeho věhlasu a procesní filosofie. Je třeba zmínit, že výše zmíněná stať *The Lessons of the Kharkov Trial* byla ve Velké Británii vydána v poměrně velkém nákladu 100 000 kusů, které, jak sám B. Ečer později píše, byly téměř okamžitě rozebrány zájemci a generálův pozitivní náhled na proces tak byl zprostředkován mnoha čtenářům.⁴⁸

⁴⁵ Dokument 701 – Telegram od ministra zahraničních věcí USA velvyslanci Spojených států amerických ve Velké Británii ze dne 23. prosince 1943. In: PERKINS, *op. cit.*, 1963, s. 849–850. Dokument 707 – Telegram od ministra zahraničních věcí USA velvyslanci Spojených států amerických v Sovětském svazu ze dne 31. prosince 1943. In: PERKINS, *op. cit.*, 1963, s. 854. Dostupné také na: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v03/d707>. KOCHAVI, *op. cit.*, s. 408.

⁴⁶ Dokument 706 – Telegram od ministra zahraničních věcí USA velvyslanci Spojených států amerických ve Velké Británii ze dne 31. prosince 1943. In: PERKINS, *op. cit.*, 1963, s. 853–854. Dostupné také na: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1943v03/d706>.

⁴⁷ EČER, B. *Jak jsem je stíhal*. Praha: Naše vojsko, 1946, s. 155–161.

⁴⁸ Tamtéž, s. 155.

Zároveň však rovněž nelze opomíjet vliv, který generál B. Ečer měl z pozice své autority a na základě svého členství v Komisi Spojených národů pro vyšetřování válečných zločinů, díky kterému byl schopen alespoň částečně ovlivňovat plány na výslednou podobu mezinárodního procesu se špičkami nacistického režimu, ale například i podobu českého a slovenského retribučního programu. Na Ečerově příkladu tak lze demonstrovat, že i přes určitou vlašnou reakci ze strany Velké Británie a Spojených států získal charkovský proces alespoň částečně kýžený mezinárodní význam a věhlas díky tomu, že zaujal některé přední odborníky na válečné zločiny a jejich trestání z jiných, menších států postižených nacistickou agresí.

Závěr

Charkovský proces, i přes svůj nezpochybnitelný význam a turbulentní události, které probíhaly během i po procesu, zůstával po dlouhou dobu ve stínu proslulého řízení před Mezinárodním vojenským soudním dvorem známého především jako norimberský proces. Opětovný zájem o jeden z prvních procesů s nacistickým zločinci se vzedmul až na přelomu tisíciletí a alespoň částečně trvá dodnes.⁴⁹ Zločiny, které se v charkovské oblasti i na celé Ukrajině odehrály, jsou dodnes připomínány prostřednictvím památníků a dalších pietních míst.⁵⁰

I přes určité výše naznačené problematické momenty, které se s procesem pojily, se domnívám, že je důležité ho i v dnešní době připomínat pro jeho pozitivní přínos, který spočíval ve veřejném prokázání stěží představitelných hrůzných nacistických zločinů a v potvrzení odhodlání protinacistických sil spravedlivě potrestat pachatele těchto zločinů bez ohledu na jejich postavení a vliv, dobu, která od spáchání zločinů uběhla, a momentální příhodnost takového procesu. Takovéto zobecněné poselství se pak nedá omezovat pouze na události II. světové války, ale mělo by sloužit jako obecné pravidlo pro všechny státy demokratického světa a zároveň jako varování pro všechny, kteří by plánovali spáchat některý ze zločinů dle mezinárodního práva trestního.

---

⁴⁹ K popularizaci tématu i mezi širší veřejností přispěla například i publikace amerického novináře a spisovatele Grega Dawsona *Judgment before Nuremberg*, která kombinuje informace o charkovském procesu s biografickými záznamy o autorově cestě na Ukrajinu a pátrání po výše zmíněných událostech II. světové války. Ke srovnání: DAWSON, G. *Judgment before Nuremberg: The Holocaust in the Ukraine and the First Nazi War Crime Trial*. Winnipeg: Pegasus Publications, 2012.

⁵⁰ Jako smutnou a tragickou ironii osudu pak lze označit skutečnost, že právě památník obětí masakru v roklině Drobickij Jar, který byl slavnostně otevřen v roce 2002, byl v březnu 2022 poškozen během bombardování charkovské oblasti ze strany ruských invazních vojsk. Viz: AUTOR NEZNÁMÝ. Russia bombs Drobitsky Yar Holocaust memorial in Ukraine. *The Jerusalem Post*, 2022. [online]. Dostupné na: <https://www.jpost.com/international/article-702380>. [cit. 11. 06. 2022].